

BARTOSZ NOWOŻYCKI
(Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych)

KOLEKCJE OSOBISTE W INSTYTUCIE JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W AMERYCE ORAZ POLSKIEGO INSTYTUTU NAUKOWEGO W AMERYCE. STAN ZACHOWANIA, METODY OPRACOWANIA

Słowa kluczowe: archiwa prywatne, archiwa osobiste, spuścizny archiwalne, metodyka archiwalna, archiwa polonijne, Instytut Józefa Piłsudskiego, Polski Instytut Naukowy

Niniejszy tekst to referat wygłoszony na konferencji naukowej „Archiwa i kolekcje prywatne — dziedzictwo archiwalne, dziedzictwo kultury”, która odbyła się 13–15 marca 2013 r. w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP), dlatego też przedstawiony w nim obraz sytuacji i stanu badań jest aktualny dla roku 2013, analiza dotyczy zatem danych historycznych.

Ważną grupę materiałów pozyskiwanych przez archiwa stanowią spuścizny osób prywatnych. Powstają one w wyniku pracy zawodowej, literackiej, naukowo-badawczej, działalności gospodarczej, społecznej, kombatanckiej, politycznej czy kulturalnej. Są źródłem informacji o życiu nie tylko twórcy indywidualnego archiwum, ale i lokalnej społeczności, co jest szczególnie istotne w odniesieniu do skupisk polonijnych. Motywami przekazywania takich spuścizn do archiwów, muzeów czy bibliotek są najczęściej: troska o odpowiednie zabezpieczenie i wprowadzenie do tzw. obiegu naukowego, wynikające z opracowania i udostępnienia.

Zbiory prywatne powstałe poza granicami Polski utrwalają pamięć o działalności środowisk polonijnych, a podstawowym warunkiem ich rozpoznania są dobre kontakty archiwistów i historyków z lokalną diasporą polską. Jednakże sami przedstawiciele środowisk polonijnych winni być zainteresowani zachowaniem informacji o dziejach emigracji polskiej dla badaczy i przyszłych pokoleń. Wiąże się z tym potrzeba podkreślania rangi archiwów, bibliotek i muzeów oraz budowania zaufania publicznego do tych instytucji, przekładająca się na możliwości rozpoznania, zabezpieczenia lub pozyskania zbiorów. Niestety,

oczekiwanie na inicjatywę ze strony ewentualnych darczyńców nie wystarczy — instytucje archiwalne, biblioteki i muzea powinny wykazać aktywną postawę przez działalność popularyzatorską, informacyjną oraz utrzymywanie kontaktów z Polonią. Kontakty osobiste z jej przedstawicielami pozwalają na rozpoznanie istniejących zbiorów, ustalenie miejsca ich przechowywania, stanu zachowania i ewentualnych potrzeb w tym zakresie. Dostarczają dodatkowo informacji wykraczających poza treść znanych dokumentów, zawartych we wspomnieniach np. członków rodziny czy współpracowników.

Rolę instytucji opiekujących się dziedzictwem narodu polskiego poza granicami kraju powinny odgrywać polonijne archiwa, biblioteki czy muzea. Tym bardziej, że często administracja archiwalna państw osiedlenia nie wyraża zainteresowania materiałami archiwalnymi, księgozbiorami czy obiektami muzealnymi pozostałymi np. po zlikwidowanych instytucjach polonijnych¹. Grozi to nieodwracalnym uszczupleniem narodowego zasobu archiwalnego i utratą cennych świadectw działalności diaspory polskiej. Dlatego też archiwista, bibliotekarz, muzealnik, by już nie wymieniać badacza, muszą dbać o zachowanie polskiego dziedzictwa kulturalnego poza granicami kraju, utrwalając wszelkie aspekty działalności miejscowej Polonii.

Spuścizny osobowe lub prywatne kolekcje trafiają do archiwów najczęściej w drodze zakupu, darowizny lub depozytu. Oprócz spuścizn do archiwów napływają również materiały różnego rodzaju organizacji i związków religijnych, także dokumentujące działalność skupisk polonijnych. Takie materiały bardzo często znajdujemy w prywatnych mieszkaniach członków danych organizacji, nierzadko wymieszane z osobistymi czy rodzinnymi dokumentami.

Przy poszukiwaniu, rejestrowaniu i gromadzeniu materiałów archiwalnych będących wytworem działalności Polonii należy pamiętać o poszanowaniu miejscowego prawa własności prywatnej oraz życzeń osób przekazujących materiały. Należy również mieć na uwadze fakt, że materiały te stanowią swoiste spoiwo lokalnej społeczności polskiej, są częścią jej historii i kultury. Wyrwanie ich z kontekstu lokalnego może spowodować negatywne skutki dla tożsamości narodowej lub kulturowej danego środowiska, a w skrajnym przypadku może wywołać niechęć do instytucji archiwalnych, bibliotek czy muzeów.

Zasób Instytutu Józefa Piłsudskiego (IJP) oraz Polskiego Instytutu Naukowego (PIN) stanowi ważną część polskiego dziedzictwa kulturalnego znajdującego się poza granicami kraju. Pomimo różnic w genezie i profilu działalności instytucje te gromadzą i przechowują dokumentację dotyczącą historii Polski, dziejów emigracji oraz stosunków polsko-amerykańskich. Oba instytuty w okresie po 1945 r. prowadziły działalność na rzecz wolnej i niepodległej Polski. Były także

¹ Najlepszym przykładem jest polska sieć archiwalna, posiadająca w swoim zasobie niewielką liczbę zespołów wytworzonych przez mniejszości narodowe czy grupy imigranckie. Ilustracją tego może być niezachowane archiwum Klubu Hiszpańskiego w Polsce po 1945 r., który przez prawie 20 lat funkcjonował w Warszawie.

przedstawicielami polskiej kultury, nauki i sztuki w USA. Łączą w sobie funkcje archiwum, biblioteki oraz muzeum z zadaniami placówek badawczych.

Zasadniczym problemem, z jakim obie instytucje się zmagają, jest brak środków finansowych na przechowywanie i zabezpieczanie zasobu archiwalnego oraz brak kadry potrzebnej do jego opracowywania i udostępniania. Opierając się na własnych możliwościach i pomocy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz NDAP, porządkują, opisują, udostępniają i digitalizują materiały archiwalne². Opracowane dokumenty są dostępne dla badaczy w siedzibach instytucji, a także częściowo w Internecie. Współpraca z instytucjami krajowymi — wobec problemów lokalowych, finansowych i kadrowych — pozwala często uchronić archiwalia od zniszczenia³.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku

Instytut został założony w 1943 r. przez działaczy polonijnych i emigrantów obozu piłsudczykowski jako niezależna placówka naukowo-badawcza⁴. Zgodnie ze statutem miał gromadzić i przechowywać materiały dotyczące historii Polski i Polonii, udostępniać badaczom swoje zasoby, prowadzić badania naukowe oraz popularyzować historię i kulturę polską w USA⁵. Przez lata IJP stał się ważną placówką kulturalną w USA. Największą przeszkodą w rozwoju i prowadzeniu działalności statutowej był brak środków finansowych oraz specjalistycznej kadry. Działalność instytutu opierała się w dużej mierze na pracy wolontariuszy, a finansowana była ze składek członkowskich, darowizn i zbiorów funduszy⁶. W ten sposób IJP zachował niezależność, otrzymując wsparcie finansowe jedynie na prace badawcze. Wraz z rozwojem działalności naukowo-kulturalnej instytutu liczba członków powiększała się o przedstawicieli emigracji (wg określonych kryteriów naukowo-ideowych). Do 1989 r. był instytucją emigracyjną o określonym profilu, która promowała ideę walki o wolność i de-

² Opracowanie i udostępnianie możliwe jest dzięki pracy wolontariuszy i stażystów, a także dzięki archiwistom i bibliotekarzom oddelegowanym z Polski.

³ Przykładem tego może być akcja pomocy dla Polskiego Instytutu Naukowego (PIN) przy ratowaniu zalanych archiwaliów, zob. *online*: <<http://www.archiwa.gov.pl/pl/archiwa-polonijne/2924-pomoc-w-ratowaniu-zbiorow-polskiego-instytutu-naukowego-w-nowym-jorku.html>> [dostęp: 18 października 2016].

⁴ Instytut miał być początkowo kontynuacją założonego w 1932 r. Instytutu Badań Najnowszej Historii Polski, który w 1936 r. przemianowano na Instytut Józefa Piłsudskiego, zob.: *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, oprac. P. Pietrzyk, Warszawa 2011, s. 15 i n.

⁵ *Misja i działalność*, zob. *online*: <<http://www.pilsudski.org/portal/pl/o-nas/misja-i-dzialalnosc>> [dostęp: 18 października 2016]; W. Zachariasiewicz, *Etos niepodległościowy Polonii amerykańskiej*, Warszawa 2005, s. 242.

⁶ Fundusze na działalność Instytutu Józefa Piłsudskiego (IJP) pozyskiwano w polonijnych kręgach biznesowo-politycznych (np. *Alfred Jurzykowski Foundation*) oraz od instytucji amerykańskich (*Rockefeller Foundation*), *ibidem*, s. 243.

mokrację⁷. Obecnie jest jedną z ważniejszych placówek kulturowo-badawczych na polonijnej mapie Nowego Jorku.

Archiwum IJP ukształtowało się wraz z początkiem jego działalności, stanowi obecnie jedno z większych i ważniejszych archiwów polonijnych. Jego załącznikiem były akta wywiezione z Polski we wrześniu 1939 r.⁸ Kolejną część zasobu stanowiły materiały archiwalne pozyskane na terenie USA (archiwa prywatne oraz materiały dokumentujące życie Polonii amerykańskiej)⁹. Obecnie archiwum IJP powiększa się o nowe zespoły dzięki darowiznom osób prywatnych i instytucji. Przykładem tego może być chociażby Kolekcja Stanisława Wrzalińskiego i jego rodziny ofiarowana we wrześniu 2012 r. przez Margaret Shannon, wykonawczynię testamentu Jerzego Wrzalińskiego. Porządkowaniem i opracowywaniem zasobu archiwalnego zajmowali się dyrektorzy i pracownicy instytutu, wolontariusze i stypendyści nieposiadający kierunkowego wykształcenia oraz doświadczenia w pracy w archiwum¹⁰. W pracy merytorycznej polegano na ogólnych wytycznych i wzorcach archiwistyki amerykańskiej oraz polskiej¹¹. Pomimo to zasób instytutu był cały czas zabezpieczony i dostępny dla badaczy. W latach 70. XX w., wraz z przyznaniem przez *National Endowment For The Humanities* grantu na mikrofilmowanie zasobu, przeprowadzono akcję porządkowania materiałów zgromadzonych w archiwum instytutu¹².

Przemiany w Polsce po 1989 r. umożliwiły nawiązanie współpracy z instytucjami krajowymi i środowiskami archiwalnymi. W 2001 r. IJP podjął współpracę z NDAP, która zaowocowała wyjazdami archiwistów oraz modernizacją

---

⁷ Zob.: wywiad z prezes IJP dr Magdą Kapuścińską, zob. *online*: <<http://www.pilsudski.org/portal/pl/novosci/aktualnosc/44-30-lat-z-instytutem-jozefa-pisudskiego>> [dostęp: 18 października 2016].

⁸ Było to tzw. Archiwum Belwederskie, na które składały się m.in.: Adiutantura Naczelnego Wodza, Komisja Likwidacyjna Generała Lucjana Żeligowskiego, Akta Szefa Sztabu Generalnego WP Generała Tadeusza Rozwadowskiego, Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców, Archiwum Wojskowego Biura Historycznego itd., zob.: *Instytut Pilsudskiego w Ameryce i jego zbiory*, oprac. J. Cisek, Warszawa 1997, s. 39 i n.

⁹ IJP przejął także część akt polskich placówek dyplomatycznych oraz dokumentację pozostałą po uchodźcach polskich w Niemczech. Zakupiono także jedną kolekcję poloników, zob.: *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu...*, s. 41; *Polskie instytucje za granicą. Przewodnik po zbiorach archiwalnych*, oprac. A. Krochmal, Warszawa 2004 s. 118 i n.

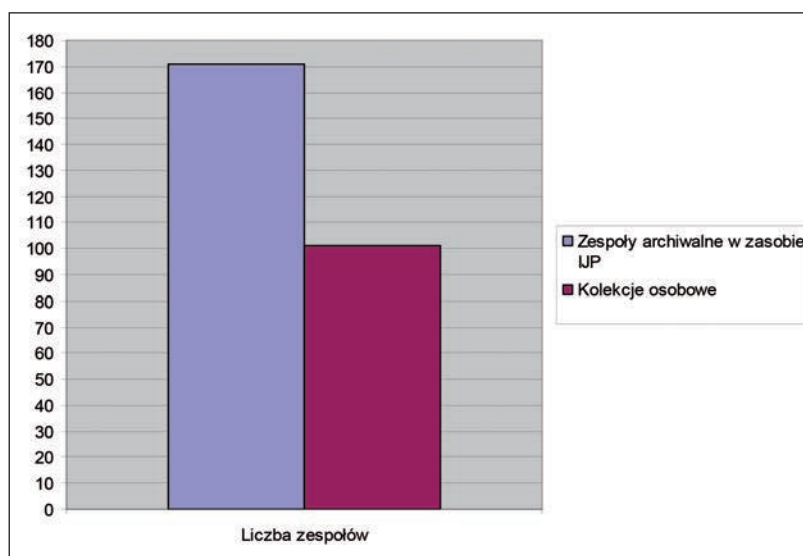
¹⁰ Początkowo opracowaniem zasobu IJP kierował prof. Waław Jędrzejewicz. Akcją opracowania akt w latach 60. i 70. XX w. kierowała dr Anna Mars, krakowski historyk sztuki. Od końca lat 80. XX w. porządkowaniem akt zajmował się dr Jerzy Prus, a do 2000 r. dr Janusz Cisek. Prace te wspierali stażyści, wolontariusze i stypendyści; *ibidem*, s. 119.

¹¹ Według wzorów amerykańskich (zwłaszcza bibliotecznych) większą uwagę przykładano do szczegółowego opisu jednostki archiwalnej i jej zawartości niż do układu akt; *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu...*, s. 42.

¹² Wynikiem prac było uporządkowanie, zindeksowanie i zmikrofilmowanie części zasobu. Powstał wówczas przewodnik po zasobie autorstwa Tadeusza Świętochowskiego, W. Zachariasiewicz, *op.cit.*, s. 249.

archiwum¹³. Standardy pracy oraz opisy dokumentacji dostosowano do wymogów polskiej archiwistyki¹⁴. Zmodernizowano samo pomieszczenie archiwum, które zostało przystosowane do przechowywania akt¹⁵. Akta przepakowano do bezkwasowych teczek i pudeł. Opracowanie i porządkowanie akt prowadzili przyjeżdżający z Polski archiwiści. Od początku 2009 r. IJP realizuje projekt digitalizacji zasobu (przy współpracy z IPN) oraz scalania rozproszonych kolekcji (wspólnie z NDAP). Część zeskanowanych dokumentów dostępna jest na stronie internetowej instytutu.

W zasobie IJP znajduje się 101 kolekcji osobowych, liczących łącznie 2962 j.a. (67,54 m.b.)¹⁶.

Wykres 1. Kolecje osobowe na tle zasobu IJP¹⁷

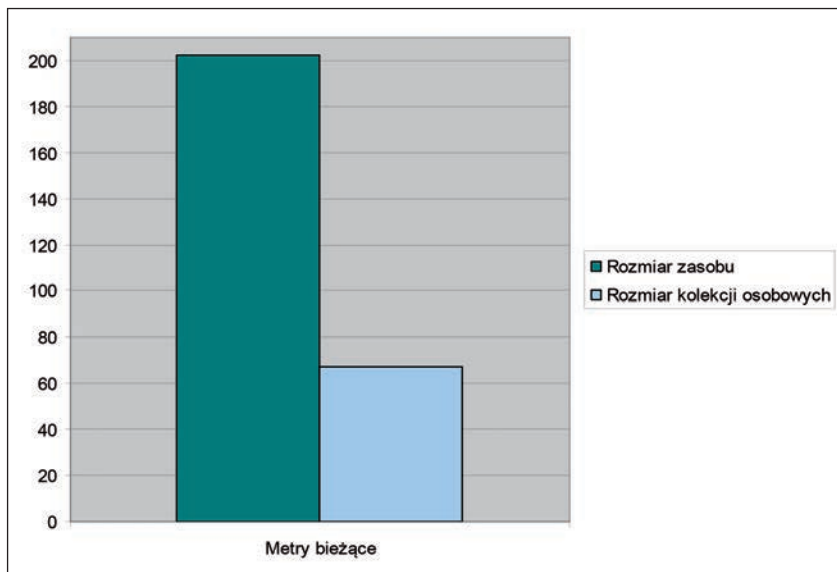
¹³ Wyjazdy oraz modernizacja archiwum były sponsorowane przez Fundację Kościuszkowską i Senat RP (Fundację *Semper Polonia*), Fundację na Rzecz Nauki Polskiej oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

¹⁴ Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych (NDAP) udostępniła IJP system ewidencji IZA i bazę danych SEZAM, przez co informacje o zasobie IJP stały się dostępne w Polsce i w Internecie. Obecnie w IJP stosowana jest baza danych Archival Toolkit, zob. *online*: <<http://www.archiwa.gov.pl/archiwa-polonijne.html>> [dostęp: 18 października 2016].

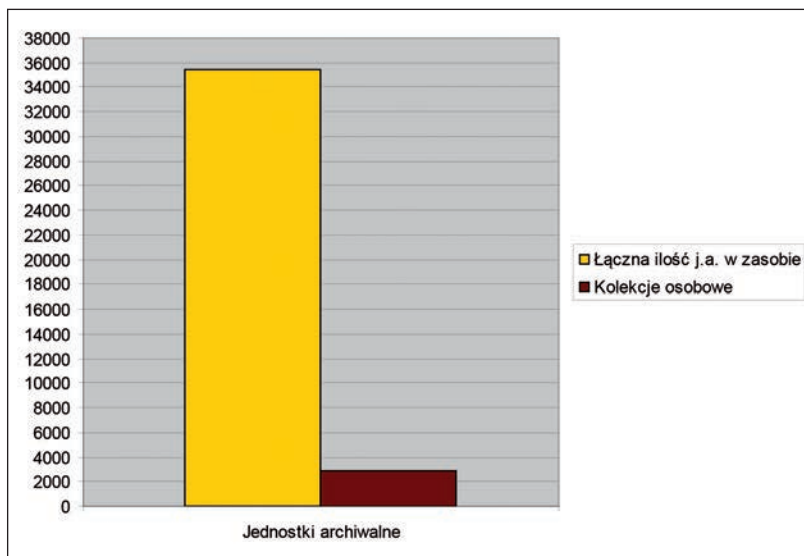
¹⁵ Wymieniono regały, stworzono układ topograficzny zasobu. Przeprowadzono przy tym skontrum zasobu, poszczególne zespoły uzyskały ciągłą numerację. Prace te zakończono w 2006 r.; *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu...*, s. 44.

¹⁶ Zestawienie to nie obejmuje materiałów z tzw. Archiwum Belwederskiego, zbiorów i kolekcji własnych IJP, oraz archiwaliów instytucjonalnych.

¹⁷ Wykresy opracowane na podstawie *Informatora o zasobie archiwalnym Instytutu...* oraz strony internetowej Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, zob. *online*: <<http://www.pilsudski.org/portal/pl/zbiory/archiwum/kolecje>> [dostęp: 18 października 2016].

Wykres 2. Porównanie rozmiaru kolekcji osobowych do całości zasobu IJP

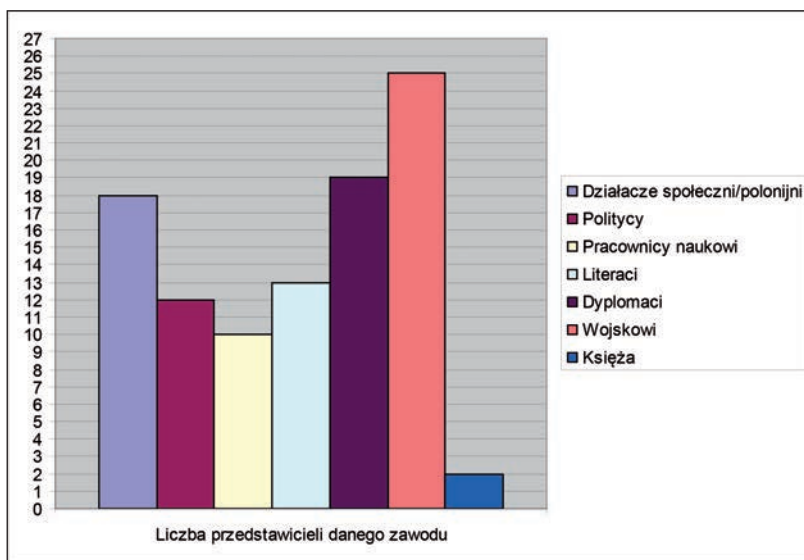

Wykres 3. Porównanie ilości jednostek archiwalnych kolekcji osobowych do całości zasobu IJP

Większość kolekcji stanowią typowe spuścizny archiwalne zawierające materiały biograficzne, korespondencję (prywatną i służbową), prace własne, wspomnienia, fotografie, wycinki prasowe oraz różnego rodzaju materiały warsztatowe, odpisy i notatki. W wielu występują materiały instytucji, organizacji

politycznych i społecznych oraz formacji wojskowych, w których aktotwórcy pracowali lub służyli¹⁸. Aktotwórców możemy podzielić wg przynależności zawodowej i działalności na następujące grupy: działacze społeczni/polonijni, politycy, pracownicy naukowci, literaci (również dziennikarze), dyplomaci, wojskowi oraz księża. Brak pełnego dostępu do dokumentów organizacyjnych IJP oraz ksiąg akcesji nie pozwala stworzyć wykresu ukazującego przyrost zasobu w czasie.

Pomimo trudności lokalowych i finansowych instytutu (również kilku przeprowadzek) jego zasób jest kompletny, a stan akt dobry. Dokumenty są przechowywane w wydzielonym pomieszczeniu instytutu, przystosowanym do ich przechowywania. Dokumenty przechowywane są w bezkwasowych teczkach i pudłach, opisanych i ustawionych na metalowych regałach wg numerów zespołów¹⁹. Są one zabezpieczone przed kurzem oraz zakwaszaniem papieru.

Wykres 4. Podział kolekcji osobowych na grupy zawodowe

W pomieszczeniu archiwum brakuje, oprócz systemu klimatyzacji budynku, urządzeń do utrzymywania odpowiedniej temperatury i wilgotności. Archiwum zostało zabezpieczone prostym zamkiem i systemem alarmowym²⁰. Należy wspomnieć, iż niektórzy wolontariusze instytutu wykonują podstawowe prace

¹⁸ Występują też takie zbiory, jak Kolekcja Ireny Szwece, zawierająca książki, broszury, prasę i periodyki z lat 1915–1958.

¹⁹ W starszych zespołach pozostawiono oryginalne teuczki. Archiwum osobowe przechowywane jest w osobnych szafach w pomieszczeniach biurowych instytutu.

²⁰ Dostęp do niego mają pracownicy i wolontariusze.

konserwatorskie (np. usuwanie przedmiotów metalowych, podklejanie uszkodzonych kart itd.) oraz paginują akta.

Kolekcje osobowe mają obecnie przydzielone numery zespołów, poprzedzone kodem archiwum 701 (zgodnym z bazą danych SEZAM), jak również opis zgodny ze standardem archiwistyki polskiej. Każda kolekcja osobowa ma drukowany inwentarz oraz jego wersję elektroniczną na stronie internetowej. Obecnie instytut korzysta z programu i bazy danych Archival Toolkit, zachowując jednak w miarę możliwości polskie standardy opisu dokumentacji.

Od 2001 r. metody opracowania materiałów archiwalnych uległy zmianie, archiwiści przyjeżdżający z Polski posługiwali się metodologią i doświadczeniem nabytym w archiwach państwowych²¹. Kolekcje osobowe przy opracowywaniu poddane były segregacji, klasyfikacji i inwentaryzacji, nie stosowano brakowania²². Pozostawiono w nich akta instytucji, stowarzyszeń itp., w których twórcy spuścizny pracowali lub pełnili określone funkcje. Nadano im właściwy układ jednostek w ramach serii, starając się odtworzyć wewnętrzny porządek akt sporządzony przez twórcę kolekcji²³. W kolekcjach osobowych wyodrębniano podczas opracowywania podstawowe grupy dokumentów: materiały biograficzne, materiały dotyczące działalności (naukowej, politycznej, społecznej i zawodowej), prace twórcy spuścizny, korespondencję, fotografie i wycinki prasowe, materiały rodziny i osób trzecich²⁴. Po przeprowadzeniu powyższych czynności tworzone jednostki archiwalne, porządkując je wewnętrznie, a następnie opisując zgodnie z przyjętym standardem. Po zakończeniu prac porządkowych sporządzano inwentarz archiwalny, wprowadzano także informacje do odpowiednich baz danych²⁵. Opracowany zespół po opisaniu jednostek i pudeł trafiał do archiwum²⁶.

²¹ Rezultatem współpracy może być też *Poradnik dla archiwisty instytucji polskiej na obczyźnie*, oprac. zbior., red. J. Krochmal, Warszawa 2006, (wydany przez NDAP w 2006 r.).

²² Brak jest danych dotyczących spisów zdawczo-odbiorczych sporządzanych przy przekazywaniu materiałów archiwalnych. Autor podczas pobytu w instytucie w okresie lipiec–październik 2010 r. miał okazję przejmować przekazaną przez Margaret Shannon Kolekcję Stanisława Wrzalińskiego i jego rodziny. Materiały archiwalne posiadały prowizoryczny wykaz dokumentów oraz obiektów muzealnych.

²³ Wcześniej opracowane materiały miały niekiedy układ przypadkowy, występował problem z klasyfikacją materiałów i brakiem podziału wewnętrznego zespołu. Autor, opracowując Archiwum Karola Edwarda Durskiego-Trzaski, wyłączył z Archiwum Osobowego (jako dopływ) dokumenty Edwarda Durskiego-Trzaski i jego rodziny.

²⁴ Zespoły takie, jak Kolekcja Ireny Szwede, stanowiące zbiór książek, broszur oraz prasy i periodyków, zostały podzielone wewnętrznie według układu rzeczowego. Najczęściej przyjmowano układ rzeczowy lub chronologiczny.

²⁵ Opracowujący ma pełną swobodę podczas pracy, nie istnieje żadna komórka lub osoba odpowiedzialna za przyjęcie inwentarza.

²⁶ W przypadku dopływów inwentarz uzupełniany jest według tego układu; dopisuje się po ostatnim numerze kolejne sygnatury.

Polski Instytut Naukowy

Instytut został powołany w 1942 r. jako stowarzyszenie niedochodowe, naukowe oraz apolityczne, działające na terytorium USA, mające siedzibę w Nowym Jorku²⁷. PIN był zgodnie ze statutem niezależnym centrum wspierającym polskich badaczy, naukowców oraz twórców kultury, a także płaszczyzną współpracy i wzajemnej wymiany kulturalno-naukowej między polskim i amerykańskim społeczeństwem²⁸. Siedzibą instytutu był Nowy Jork, zaś terenem działania całe Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Swoje statutowe cele miał realizować w ramach organizowania wykładów, konferencji i odczytów, stworzenia centrum badawczego w postaci archiwum i biblioteki, a także prowadzenia działalności wydawniczej²⁹. W krótkim czasie od powstania instytut stał się uznanym wśród amerykańskich i europejskich badaczy centrum naukowo-kulturalnym. Od 1946 r. celem jego istnienia stało się kontynuowanie wolnego życia naukowego i kulturalnego na obczyźnie oraz praca dla przyszłości niepodległej Polski. Do 1989 r. odgrywał rolę ośrodka informacyjnego i naukowego niezależnego od władz PRL³⁰. Po 1989 r. rozpoczął się nowy okres w dziejach instytutu, w którym całą uwagę skierowano na współpracę polsko-amerykańską w wielu dziedzinach życia naukowego i kulturalnego. PIN służył jako centrum kulturalno-badawcze dla Polski i USA, stanowił pomost łączący i wzbogacający obydwa społeczeństwa³¹.

²⁷ PIN miał stanowić placówkę Polskiej Akademii Umiejętności na Uchodźstwie. Placówka ta, pozostająca pod patronatem rządu londyńskiego, miała być autonomiczną instytucją kulturalno-naukową, która stanowiłaby pomost między nauką polską a amerykańską; *The Origin and Work of the Organizing Committee*, „Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences In America”, vol. 1, 1942, nr 1, s. 9–11.

²⁸ PIN w Ameryce zrzeszał pierwotnie naukowców pochodzących z Polski, którzy w wyniku drugiej wojny światowej znaleźli się na emigracji w USA, a także naukowców polskiego pochodzenia urodzonych w USA. W latach 70. XX w. zmienił swój charakter, odszedł od wizerunku polskiego towarzystwa emigracyjnego, a zaczął funkcjonować jako niezależna instytucja amerykańska, co znacznie wpłynęło na jego usadowienie się w amerykańskich kręgach naukowych i akademickich; B. Nowożycki, *Działalność Polskiego Instytutu Naukowego w latach 1942–1989*, „Archiwum Emigracji” 2011, z. 14–15, s. 261.

²⁹ *Statute of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, PIN, Archiwum PIASA (collection 017), sygn. 5.

³⁰ Istotnym problemem stało się utrzymanie PIN, gdyż same składki członkowskie i dotacje nie pokrywały jego potrzeb finansowych i ograniczały możliwości szerszego działania. Środki finansowe pozyskiwano od fundacji i instytucji polonijnych, przez składki członkowskie i donacje oraz darowizny od sympatyków PIASA i Polski (również wśród społeczeństwa amerykańskiego). Przez lata instytut cieszył się wsparciem finansowym umożliwiającym jego działanie pochodzącym m.in. od: *the Kościuszko Foundation, Alfred Jurzykowski Foundation, Rockefeller Foundation, Alfred Sloane Foundation, Sendzimir Found, National Endowment for Humanities i National Endowment for Democracy* oraz osób prywatnych; *50th Anniversary Polish Institute of Arts & Sciences of America*, oprac. T. Gromada, New York 1992, s. 19–21.

³¹ B. Nowożycki, op.cit., s. 267–288.

Pierwsze materiały archiwalne, pochodzące przeważnie z darowizn, trafiły do zasobu PIN w 1942 r.³² Od 1956 r. rozpoczęto także porządkowanie i scalanie biblioteki instytutu rozrzuconej po wielu lokalach w Nowym Jorku, Trenton, New Jersey³³. Rozpoczęto pracę nad stworzeniem nowego układu biblioteki i oddzieleniem jej od archiwum³⁴. Opracowywaniem materiałów archiwalnych zajmowali się współpracownicy instytutu oraz wolontariusze³⁵. Na początku lat 80. XX w., dzięki grantowi z *Rockefeller Foundation*, rozpoczęto systematyczne opracowywanie zasobu PIN oraz prace nad przewodnikiem po zasobie³⁶. Pod koniec 1983 r. powołano *Archival Advisory Council*, która miała uregulować zasady korzystania ze zbiorów archiwum, a za prace nad zasobem odpowiedzialna była Sekcja Archiwów instytutu. W 1999 r. instytut rozpoczął współpracę z NDAP przy reorganizacji archiwum oraz porządkowaniu zasobu. W ciągu kolejnych lat zmodernizowano archiwum, akta przepakowano do bezkwasowych pudeł i teczek, stworzono także elektroniczne bazy danych³⁷.

Z uwagi na brak ksiąg akcesji niemożliwe jest ustalenie dokładnej chronologii przejmowania zespołów archiwalnych oraz narastania zasobu PIN. Do początku lat 70. XX w. archiwalia były traktowane jako część specjalna księgozbioru biblioteki. Dopiero później biblioteka zaczęła pełnić funkcję zaplecza naukowego dla badaczy i użytkowników archiwum³⁸. Liczą 49 zespołów archiwalnych, co stanowi 4580 jednostek archiwalnych i 67,11 m.b.³⁹

³² Archiwum PIN było ściśle związane z jego biblioteką. Instytut postrzegano jako wyspecjalizowaną etniczną bibliotekę (centrum informacyjne) ze specjalnymi zbiorami w postaci archiwaliów.

³³ *Polski Instytut Naukowy w Ameryce. Przewodnik po zbiorach archiwalnych*, oprac. S. Flis, Warszawa 2004, s. 27.

³⁴ Analizę zasobu instytutu oraz plan jego skatalogowania oparto na wzorcach z Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie. *Report of the Director of PIASA for the Period 1.05.1956–30.03.1957*, PIN, Archiwum PIASA (collection 017), sygn. 10.

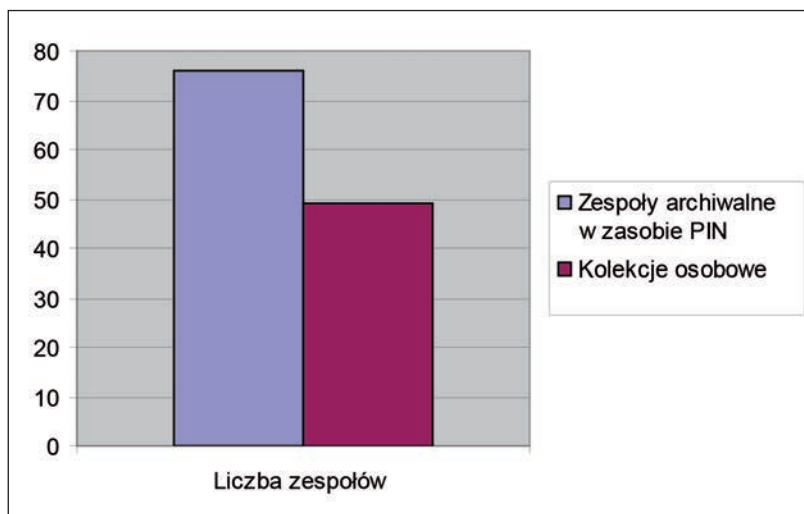
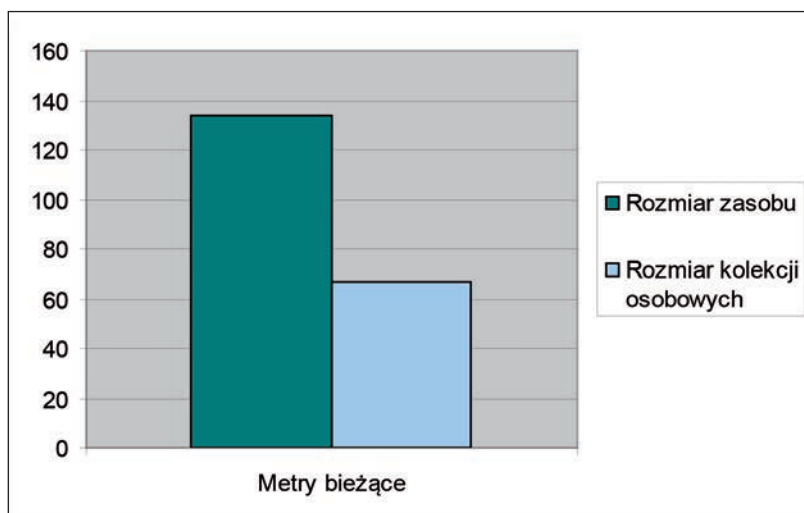
³⁵ W początkowym okresie opracowaniem ksiąg i dokumentów zajmowały się bibliotekarka Lucja Marecka-Borska oraz Emilia Orzechowska; *Polski Instytut Naukowy w Ameryce...*, s. 26.

³⁶ Pracami kierowała Irena Orska (przy wsparciu prof. Zygmunta Grossa, Mieczysława Sierpińskiego, Jerzego Ptakowskiego), a następnie archiwista z CUNY Georg Simor. Planowano podzielenie zbiorów archiwalnych na archiwum dźwiękowe, emigracyjne archiwum myśli politycznej oraz dokumentację samego instytutu; *Polskie instytucje za granicą...*, s. 142.

³⁷ W 2000 r. NDAP przekazała PIN bazy danych oraz standardy opisu archiwalnego, przez co zbiory PIN znalazły się w polskim systemie informacji archiwalnej. Informacje o zasobie są dostępne również na stronie internetowej PIN. *Polski Instytut Naukowy w Ameryce...*; zob. online: <<http://www.piasa.org/inventory.html>> [dostęp: 18 października 2016].

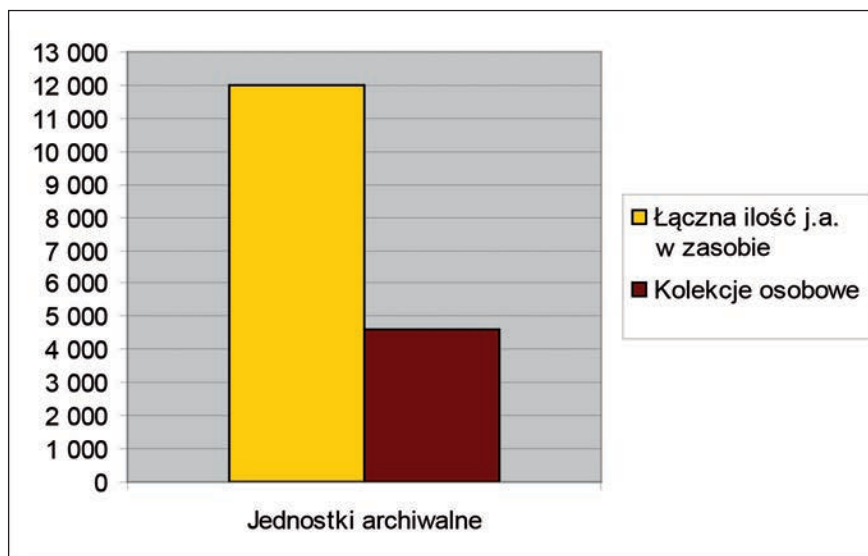
³⁸ *Polski Instytut Naukowy w Ameryce...*, s. 26.

³⁹ Zestawienie nie obejmuje Kolekcji fotografii Karola Burkego, Kolekcji rękopisów George'a Szumskiego i Akt rodowych Potockich, a także zbiorów i kolekcji własnych PIN oraz archiwaliów instytucjonalnych.

Wykres 5. Kolecje osobowe na tle zasobu PIN⁴⁰

Wykres 6. Porównanie rozmiaru kolekcji osobowych do całości zasobu PIN

⁴⁰ Wykresy opracowane na podstawie: *Polski Instytut Naukowy w Ameryce...*; zob. online: <<http://www.piasa.org/inventory.html>> [dostęp: 18 października 2016].

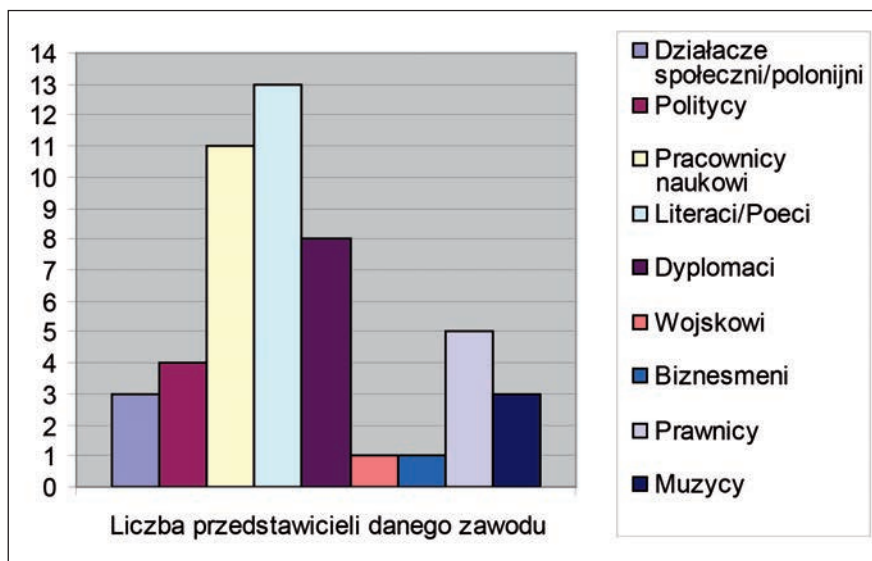
Wykres 7. Porównanie ilości jednostek archiwalnych kolekcji osobowych do całości zasobu PIN

Kolekcje osób prywatnych, głównie literatów, poetów i pracowników naukowych, stanowią zasadniczą część zasobu archiwalnego PIN. Większość tworzą typowe spuścizny archiwalne zawierające materiały biograficzne, korespondencję (prywatną i służbową), prace własne i materiały warsztatowe, wywiady i nagrania, wspomnienia oraz wycinki prasowe. W wielu występują materiały różnego rodzaju instytucji, organizacji politycznych i społecznych, w których aktotwórcy pracowali lub działali⁴¹. Aktotwórców możemy podzielić wg przynależności zawodowej i działalności na następujące grupy: działacze społeczni/polonijni, politycy, pracownicy naukowci, literaci/poeci, dyplomaci, wojskowi, biznesmeni, muzycy oraz prawnicy.

Do zalania archiwum PIN w połowie 2011 r. dokumenty były przechowywane na czwartym piętrze budynku instytutu, na przystosowanych do tego celu półkach i regałach⁴². Pomieszczenie archiwum nie spełniało warunków do przechowywania akt, było również połączone z miejscem udostępniania dokumentów. Dokumenty były przechowywane w bezkwasowych teczkach i pudłach, opisanych i ustawionych na półkach i regałach. W pomieszczeniu archiwum-pracowni brakowało, oprócz klimatyzacji budynku, także urządzeń do utrzymywania odpowiedniej temperatury i wilgotności.

⁴¹ Występują także takie zbiory, jak: Kolekcja Włodzimierza Drzewieckiego, zawierająca znaczki pocztowe, oraz Kolekcja Józefa Wardała, która stanowi zbiór slajdów dotyczących kultury i sztuki polskiej.

⁴² Zob. *online*: <<http://www.archiwa.gov.pl/pl/archiwa-polonijne/2924-pomoc-w-ratowaniu-zbiorow-polskiego-instytutu-naukowego-w-nowym-jorku.html>> [dostęp: 18 października 2016].

Wykres 8. Podział kolekcji osobowych na grupy zawodowe

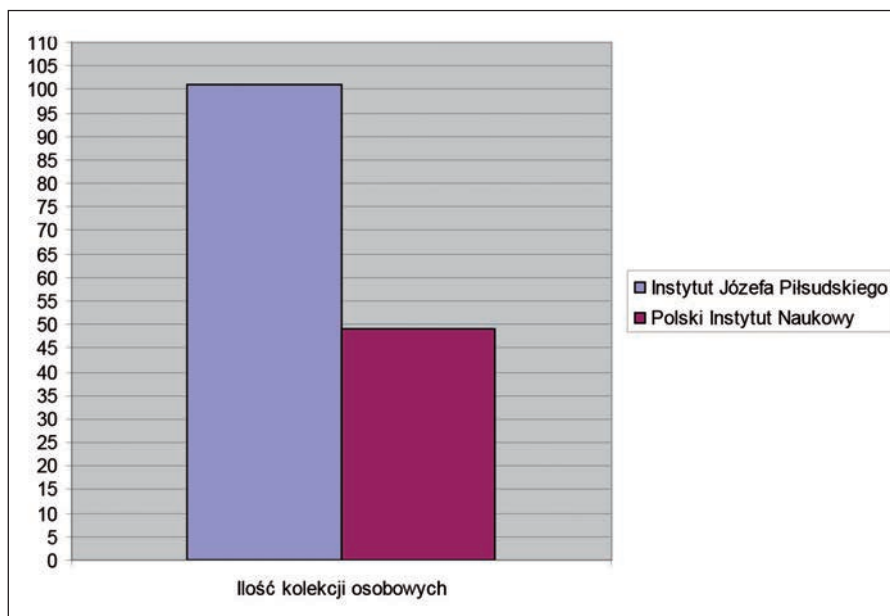
Archiwum nie posiadało żadnego oddzielnego systemu zabezpieczeń, dostęp do niego mieli pracownicy, wolontariusze i goście instytutu. W odróżnieniu od IJP w PIN nie były wykonywane podstawowe prace konserwatorskie, brakowało bowiem pracownika stale odpowiedzialnego za archiwum.

Kolekcje osobowe mają obecnie przydzielone numery zespołów, poprzedzone kodem archiwum 702 (zgodnym z bazą danych SEZAM). Opis zespołów i jednostek zgodny jest z wymogami archiwistyki polskiej. Każda kolekcja osobowa ma drukowany inwentarz oraz jego elektroniczną wersję na stronie internetowej instytutu.

W 1999 r. PIN zawarł porozumienie z NDAP, co poskutkowało przekazaniem polskiego standardu opisów archiwalnych i wprowadzeniem zasobu PIN do polskiego systemu informacji naukowej. Jednocześnie delegowani z kraju archiwiści prowadzili prace nad opracowaniem zasobu i aktualizacją baz danych. W ciągu kolejnych lat zmodernizowano pomieszczenia archiwum, zaś całość zasobu przepakowano do bezkwasowych teczek i pudeł⁴³.

Wraz z przyjazdem archiwistów z Polski zmieniły się metody opracowania i udostępniania materiałów archiwalnych. Zasady oparte na wzorcach typowych dla archiwów i bibliotek amerykańskich ustąpiły miejsca wymogom mającym zastosowanie w sieci polskich archiwów państwowych, podobnie jak w przypadku IJP.

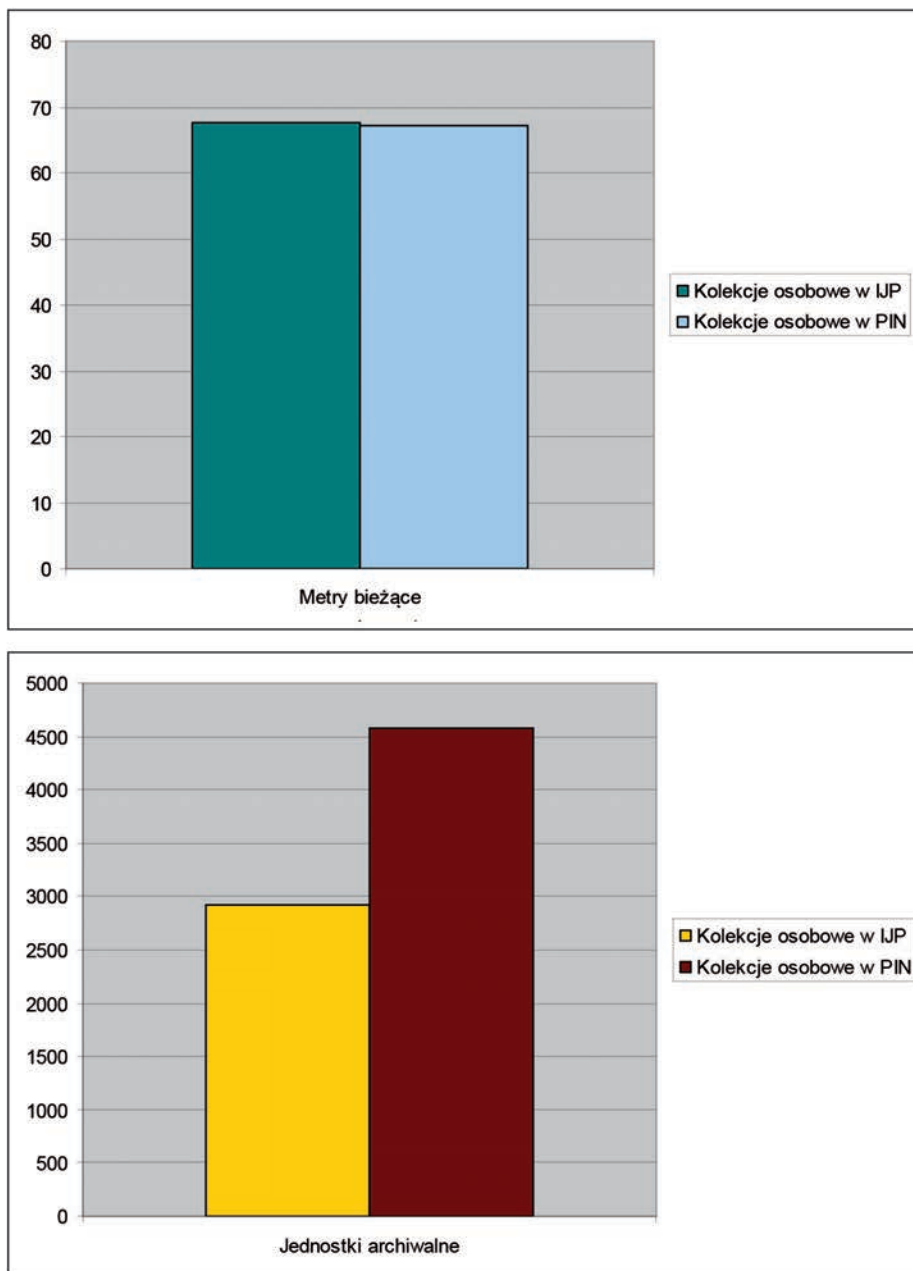
⁴³ *Polskie instytucje za granicą...*, s. 142 i n.

Wykres 9. Porównanie ilości kolekcji osobowych w zasobie IJP oraz PIN

Zbiory zgromadzone przez instytuty w obliczu strat polskiej kultury w okresie 1939–1945, jak i działalności władz PRL, są unikalne i mają wyjątkowe znaczenie. Znaczną część zasobu IJP oraz PIN stanowią kolekcje osobowe (ok. 70 proc. całości zasobu). Pod względem ilości kolekcji osobowych znacznie przeważa IJP, natomiast ich całkowite rozmiary są zbliżone (co do liczby jednostek i ich wielkości w m.b.). Różnice w charakterze kolekcji osobowych wynikają z genezy instytucji oraz ich profilu działalności. PIN posiada w większości spuścizny literatów i pracowników naukowych, zaś IJP dyplomatów, wojskowych i działaczy społeczno-politycznych.

Stan zachowania akt w obu instytucjach jest podobny. Zdecydowanie lepsze warunki do ich przechowywania i udostępniania, z uwagi na odrębne pomieszczenia, ma IJP. Obecnie dzięki współpracy z NDAP metodologia pracy archiwalnej w obu instytutach jest podobna. Zasadniczym problemem jest brak stałego pracownika, odpowiedzialnego za opracowanie i udostępnianie materiałów archiwalnych. Ze względu na braki kadrowe i finansowe obie instytucje potrzebują stałej pomocy z Polski w zakresie opracowywania, zabezpieczania, digitalizacji i konserwacji swoich zasobów.

Wykres 10. Porównanie objętości kolekcji osobowych w zasobie IJP i PIN

Bibliografia załącznikowa

- 50th Anniversary Polish Institute of Arts & Sciences of America*, oprac. T. Gromada, New York 1992.
- Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, oprac. P. Pietrzyk, Warszawa 2011.
- Instytut Józefa Piłsudskiego*, dostępny w Internecie: <<http://www.pilsudski.org>>.
- Instytut Piłsudskiego w Ameryce i jego zbiory*, oprac. J. Cisek, Warszawa 1997.
- Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych*, dostępny w Internecie: <<http://www.archiwa.gov.pl>>.
- Nowożycki B., *Działalność Polskiego Instytutu Naukowego w latach 1942–1989*, „Archiwum Emigracji” 2011, z. 14–15, s. 267–288.
- Polski Instytut Naukowy, dostępny w Internecie: <<http://www.piasa.org>>.
- Polski Instytut Naukowy w Ameryce. Przewodnik po zbiorach archiwalnych*, oprac. S. Flis, Warszawa 2004.
- Polskie instytucje za granicą. Przewodnik po zbiorach archiwalnych*, oprac. A. Krochmal, Warszawa 2004.
- Poradnik dla archiwisty instytucji polskiej na obczyźnie*, red. J. Krochmal, Warszawa 2006.
- Statute of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, PIN, Archiwum PIASA (collection 017), sygn. 5.
- Zachariasiewicz W., *Etos niepodległościowy Polonii amerykańskiej*, Warszawa 2005.

Keywords: private archives, personal archives, archival legacy, archival methodology, Polish diaspora archives, Józef Piłsudski Institute, Polish Institute of Arts and Sciences

Mots-clés : archives privées, archives personnelles, patrimoine d'archives, méthodologie d'archivistique, archives de la diaspora polonaise, Institut Józef Piłsudski, Institut scientifique polonais

Ключевые слова: личные архивы, частные архивы, архивное наследие, архивные методики, польские архивы за границей, Институт Юзефа Пилсудского, Польский научный институт

Bartosz Nowożycki, *Personal Collections at the Józef Piłsudski Institute of America and the Polish Institute of Arts And Sciences of America — Current Condition, Methods of Analysis*. The fonds of the Józef Piłsudski Institute (JPI) and the Polish Institute of Arts and Sciences of America (PIASA) constitute an important part of Polish cultural legacy outside the country. Despite the different origins and focus, the two institutes collect and store documentation on the history of Poland, emigration and Polish-American relations. Both institutes contributed to the Polish struggle for freedom and independence after 1945. They also represented Polish culture, science and art in the United States. The two organisations serve as archives, libraries and museums, as well as serving as research facilities. The main problem faced by both of these institutions is the lack of funds which could be used to store and secure their fonds, as well as the lack of qualified staff necessary to analyse and

share it. Using their own resources and with the help of the Ministry of Culture and National Legacy and the State Archives Directorate, they categorise, analyse, make available and digitise archival materials. The documents are available to researchers at the institutions' headquarters and partially also online. Partnership with relevant institutions in Poland aimed at solving location-related, financial and staffing issues can protect them from being destroyed.

Bartosz Nowożycki, *Collections personnelles de l'Institut Józef Piłsudski en Amérique et de l'Institut scientifique polonais en Amérique, état de conservation, méthodes de classement*. Les fonds d'archives de l'Institut Józef Piłsudski (IJP) et de l'Institut scientifique polonais (PIN) constituent une partie importante du patrimoine culturel polonais se trouvant en dehors du pays. Malgré des différences au niveau de leur genèse et de leur profil d'activité, les deux instituts collectent et conservent des documents relatifs à l'histoire de la Pologne, l'histoire de l'émigration et les relations américano-polonaises. Depuis 1945, les deux instituts ont mené des actions en faveur d'une Pologne libre et indépendante. Ils étaient également des représentants de la culture, de la science et de l'art polonais aux États-Unis. Ils cumulent des fonctions d'archives, de bibliothèque et de musée, avec les tâches d'une institution de recherche. Le problème fondamental avec lequel les deux institutions se débattent est le manque de ressources financières pour conserver et préserver les fonds d'archives, ainsi que le manque de personnel nécessaire au classement et à la communication de ces ressources. S'appuyant sur leurs propres capacités, ainsi que sur le soutien du ministère de la Culture et du Patrimoine national et de la Direction Générale des Archives d'État (NDAP), ils classent, décrivent, communiquent et numérisent les documents d'archives. Les documents préparés sont mis à disposition des chercheurs au siège des institutions, et sont disponibles en partie en ligne. La coopération avec les institutions nationales dans le cadre des problèmes de locaux, de personnel et financiers permet souvent de prévenir leur destruction.

Бартош Новожицки, *Личные коллекции в Институте Юзефа Пилсудского в Америке и Польского научного института в Америке. Состояние сохранения, методы работы*. Фонд Института Юзефа Пилсудского и Польского научного института является значительной частью польского культурного наследия, находящегося за границей Польши. Несмотря на различия в способе создания и профиле деятельности, в институтах собрана и хранится документация об истории Польши, истории эмиграции и польско-американских отношениях. Оба института в период с 1945 г. вели деятельность для свободной и независимой Польши. Они также были представителями польской культуры, науки и искусства в Соединённых Штатах. Они сочетают в себе функции архива, библиотеки и музея с задачами исследовательских центров. Главной проблемой, с которой сталкиваются оба института, это отсутствие финансовых средств на хранение и сохранение архивных материалов, а также нехватка необходимого персонала для работы с материалами и их предоставлением. Рассчитывая на собственные возможности и помощь Министерства культуры и национального наследия, а также Генерального управления Государственных архивов, институты упорядочивают, описывают, предоставляют доступ и оцифровывают архивные материалы. Обработанные документы доступны для исследователей в институтах, а так же частично в Интернете. Сотрудничество с национальными институтами в области проблем с размещением, финансами и кадровым обеспечением часто помогает уберечь их от уничтожения.